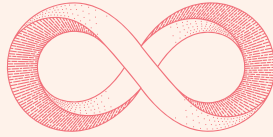

Stortingspresidenten som ble naturforsker

HELGE JENSEN

Wilhelm F.K. Christie er, som grunnlegger av Bergens Museum, av mange autoriteter blitt karakterisert som en ivrig samler, men ingen forsker. Denne artikkelen søker å justere denne karakteristiken og vise deler av Christies forskeraktivitet.

Stortingspresident Wilhelm Frimann Koren Christie

I 1825 etablerer Wilhelm Frimann Koren Christie «Det Bergenske Musæum», som i 1946 blir til Universitetet i Bergen. Christies arbeid ved muséet er i ettertid bl.a. karakterisert slik: «... *Selv om Christie hadde vitenskapelige ambisjoner for sin institusjon, ble han aldri selv en vitenskapsdyrkende museumsmann ...*» (Universitetet i Bergens historie. Bind I, Haaland, 1996). Historieprofessor Sverre Steen oppsummerer i en artikkel om «Wilhelm Frimann Koren Christie» (1945), s. 49: «... [I] sin vitenskap var han den ivrige samler, men ikke det nye århundres systematiske gransker.»

Samlingene som ble etablert i Christies periode ved muséet, er også karakterisert som «... *et lett forvirrende kuriositets-kabinett*» (Universitetsbibliotekets utstilling «Nansen og bergenserne», 2021).

Dette er utsagn som står seg dårlig ved en nøyere gjennomgang av Christies etterlatte papirer/notater.¹

I sin grundige biografi om stortingspresident Christie etterlyser forfatter Jordåen nærstudier av Christie som «naturforsker», da han mener at det hittil ikke er gjort slike.²

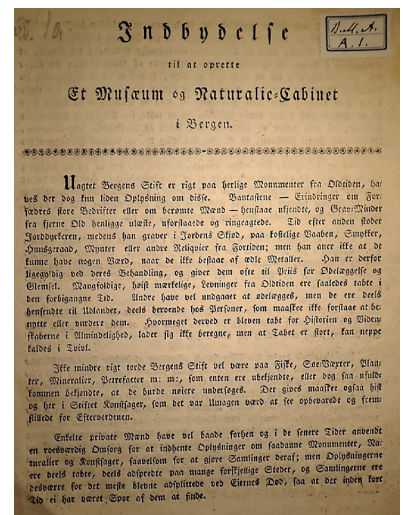
Han nevner da ikke botanikkprofessor Jens Holmboes 9 siders artikkel i «NATUREN» nr. 4, 1929: «President Christie som naturforsker», som også ser ut til å være ukjent for de ovenfornevnte historikerne. Holmboe beskriver, med utgangspunkt i Christies notater, et vidt spekter av naturforskning som Christie gjorde innenfor felt som geologi, paleontologi, botanikk, astronomi, og særlig zoologi. Denne artikkelen går nærmere i detalj på Christies naturvitenskapelige forskning og viser en del eksempler på hvordan han forsket på forskjellige dyr de siste 20 årene av livet.

Stortingspresident og stiftamtmann Christie oppretter «Musæum og Naturalie-Cabinet» i Bergen

Christie er sorenskriver i Nordhordland da han møter som første representant fra Bergen til Riksforsamlingen på Eidsvoll 17. mai 1814. Her blir han valgt til forsamlingens sekretær. Han er formann i komiteen under forhandlingene med Sverige, og han har fått hovedæren for bevaringen av Norges selvstendighet i unionen. Han møter på Stortinget for Bergen i 1815/16 og i 1818, størsteparten av tiden som stortingspresident, og bidrar til å innføre en stabil konstitusjonell praksis. Christie tiltrer stillingen som stiftamtmann i Bergen i 1818. Han søker avskjed fra stiftamtmannstillingen i årsskiftet 1824/25, og tiltrer den mindre arbeidskrevende stillingen som tollinspektør i Bergen.

25. april 1825 sender Christie ut «Indbydelse til at opprette et Musæum og Naturalie-Cabinet i Bergen» (fig. 2), og vier nesten all sin tid og arbeidskapasitet til dette prosjektet helt frem til han dør, 10. oktober 1849.

Fig. 2 | «Indbydelse til at opprette Et Musæum og Naturalie-Cabinet i Bergen». Kulturhistorisk museum, Bergen

I denne innbydelsen er Christie tydelig på at det skal drives naturvitenskapelig forskning ved muséet, og at «Naturalie-Cabinetet» / den naturvitenskapelige samlingen skal tjene til

«... at lære nøyere at kjende en eller annen af de Skatte, som Klipperne, Jorden eller Havet indeslutte, og at give Anledning til, at Landets Indbyggere høste Fordele deraf: at udbrede Smag og Sands for Naturens Studium ...».

Et tilbakeblikk på Christies forskerinnsats ved «Det Bergenske Musæum» får vi da hans etterfølger, lege og lepraforsker D.C. Danielssen, taler ved åpningen av det nye, monumentale muséet på Nygårdshøyden (nåværende Naturhistorisk museum), ved enden av Christies gate. Da sier Danielssen om Christies epoke:³

«... Foruden Antikvitet- og Kunstsager, indeholdt Samlingerne ikke saa ganske Lidet af Natural-gjenstande; men at tyde og ordne disse, det var ingen let Sag; thi nogen Natur-kyndig, der kunde yde nogen klækkelig Hjælp, fandtes ikke på den Tid i Bergen.

Christie begyndte da selv at studere Zoologi, foretog af og til zoologiske Ekursioner, hvorved han udvidede sine Kundskaber og berigede Museet; og syntes i sine sidste Dage næsten udelukkende at hengive sig til denne Gren af Naturforskningen. ...»

At dette var tilfelle, kan vi også lese ut av Christies etterlatte naturfaglige notater. I tillegg drev han en utstrakt korrespondanse med nordiske naturforskere, skaffet seg det siste av faglitteratur og holdt seg oppdatert på hva som skjedde internasjonalt på naturforskerfrontene via tidsskrifter han abonnerte på.

Christie som naturforsker Salper

Det tidligste «naturforskernotatet» jeg finner fra Christie, er fra 1827 (tre år etter han startet muséet), og har følgende overskrift: «Febrouit og Toskeræk».⁴ Her skriver han et par sider om disse to fenomenene, og det er særlig side 2 om «Toskeræk» som viser forskeren Christie (fig. 3):

«... eller Orme, der saaledes samler sig i lange, rundagtige Baand, der kunne være af en Favnes, ja endog af større Længde. – De sætte ligeledes Hoveder, der have en stor sort Plet, ligesom et Øje, udad. – Rører man ved dem, skille de sig strax fra hinanden; men de samles snart igjen, naar man ej længer forstyrre dem. – Et saadant Baand bevæger sig samlet hvorhen det vil. – I September og October Maaned 1827 fandtes en uhjre Mængde af disse Slags Dyr i Søen ved Bergen. ... Fiskerne kalde saadanne Baand: Korleband, Toskaræk, Sildaræk. – Det var i bemeldte

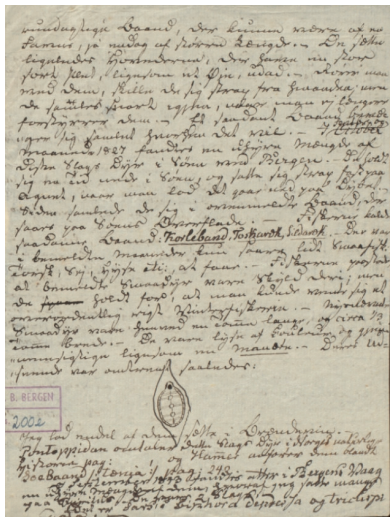

Fig. 3 | Christies notat om «Febrouit og Toskeræk» fra 1827

*Maaneder kun saare lidt Smaafisk: Torsk, Sej, Hjyse, etc., at faae. – ...Smaadyr vare henved en tome lange og circa 1/3 tome brede. – De vare lyse af Couleur og gjennemsigtige ligesom en Manæte. – Deres Udseende var omtrent saaledes: ...» (fig. 4 og 5)
 «Jeg lod en del af dem sætte i Brændevin. – Pontoppidan omtaler dette Slags Dyr i Norges naturlige Historie pag: ..., og Hamer anfører dem blant Soebaand /:tænia :/ pag 242. – »
 (Senere tilføyet): «I September 1843 fandtes atter i Bergens Waag en uhyre Mængde af dem, hvoraf jeg satte mange paa Spiritus. De vare 2 Slags. – Det er Sars's Biphora depressa og tricuspidata.»*

Christie har i 1827 ikke noe annet navn på dette dyret som han har beskrevet, tegnet, lagt på sprit og funnet faglitteratur på, enn fiskernes «korleband, toskaræk eller sildaræk», men da dyret på nytt dukker opp i Vågen i Bergen i 1843, bruker han, i et tillegg i notatet, de navnene naturforskeren og presten Michael Sars har satt på dem i 1829: *Biphora depressa* og *B. tricuspidata*. Siden viste det seg at de allerede var beskrevet som *Salpa fusiformis* av Cuvier i 1804.

Christie var godt orientert i Sars' naturfaglige publikasjoner, men hvor utstrakt personlig kontakt de hadde, er ikke mulig å se ut fra Christies notater, bortsett fra at Christie i et notat, datert 1843, henviser til en del «nyere naturhistoriske værker» i «pastor Sars» sitt personlige fagbibliotek. Sars kom inn i museumsdireksjonen først etter Christies død og satt frem til han ble ansatt som professor i zoologi ved universitetet i Christiania i 1853.

Krabber

I et lite arkivnotat⁵, datert sept. 1833, beskriver Christie observasjoner han har gjort i naturen, som han ikke har sett omtalt i litteraturen, og som han prøver å forklare:

«Om Krabber, Søe-Krabber. –

Man finder ofte, at større Krabber bære imellem Kløeren en mindre, som de ej slippe om man endog tager dem op af Søen.

– *Den mindre Krabbe, der saaledes bæres, har stedse et meget tyndt Skal om sig, undertiden et ganske blødt Skal, som bøyes ved det mindste Tryk. – Det er rimeligt at de større Krabber saaledes beskytte de mindre i den Tid, hvori de, efter at have skiftet Skal, ej kunne forsvare sig selv. –*

Jeg veed ej, om denne Omstændighed er beskrevet af Naturkyndige.»

Senere forskning har vist at dette bare er en del av forklaringen, og at denne observasjonen også har sammenheng med

Fig. 4 | Christies tegning av «Smaadyret» på 1 x 1/3 tomme.

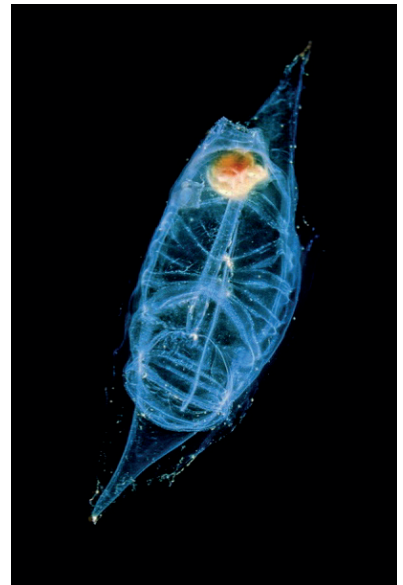

Fig. 5 | Foto av *Salpa fusiformis*, en salpe som ble beskrevet av Cuvier i 1804. <https://www.wrobelphoto.com/gelatinouszooplankton/h35fa-7d3a#h35fa7d3a>

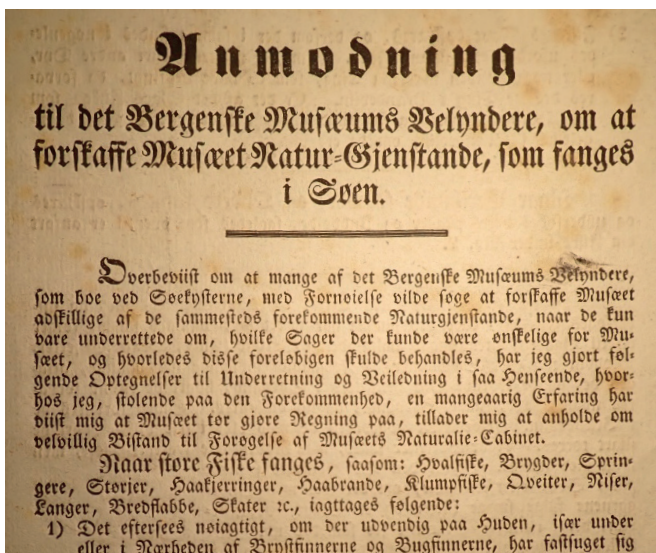

Fig. 6 | «Anmodning til det Bergenske Musæums Velyndere, om at forskaffe Musæet Natur-Gjenstande, som fanges i Søen»

han- og hunkrabbenes paring. All forskning utvikler, nyanser og utvider seg gjennom årene.

Fra de følgende årene finnes flere notater hvor Christie beskriver usedvanlige fisker som er bragt inn til muséet, og dette er nok med på å lede frem til:

Christies naturvitenskapelige veileder⁶ til vanlige folk langs kysten

Gjennom naturstudier og med den marinbiologiske erfaringen Christie har bygget opp gjennom mange år, får Christie i 1839, på egen bekostning, trykket en tre siders veiledning (fig. 6), som distribueres til fiskere, handelsmenn, prester og embetsmenn langs kysten, fra Skudenes til Nordkapp:

«Anmodning til det Bergenske Musæums Velyndere, om at forskaffe Musæet Natur-Gjenstande som fanges i Søen»

Dette skrevet er en veiledning til uskulte «naturforskere» om hvordan de systematisk skal undersøke de dyrene som fanges, og hvordan dyrene best skal konserveres. Samtidig vil innsamlerne kunne gi muséet verdifull tilleggsinformasjon om de dyrene som sendes inn. Skrevet er undertegnet av Christie selv. Christie forsker på sammenhengene i naturen og lærer opp «det Bergenske Musæums Velyndere» til å gjøre det samme. Dette må vel kunne sies å være en forløper til det vi i dag kaller «citizen science».

Klekking av Rogn

Et notat fra 1840, som ikke er lagt ut digitalt, men ligger i en monter på «Christie-rommet» på Kulturhistorisk museum

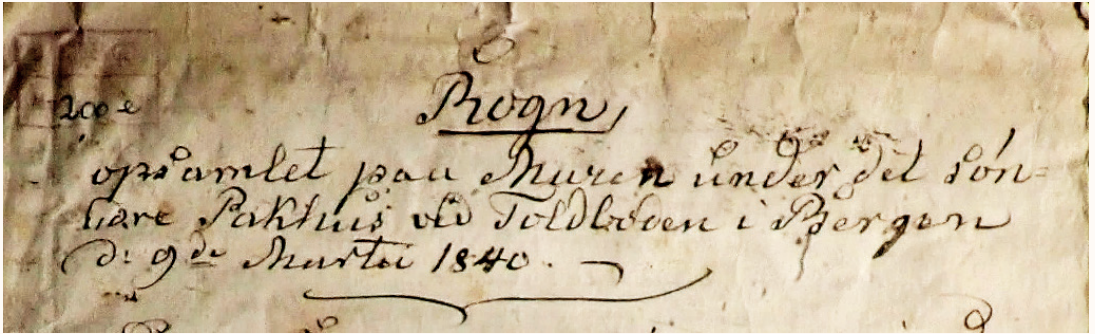

Fig. 7 | Notat som ligger i en monter i «Christie-rommet» på Kulturhistorisk museum i Bergen.

«Rogn

opsamlet paa Muren under det søndre Pakhus ved Toldboden i Bergen d: 9de Martii 1840. –

Denne Rogn var i større og mindre Klaser fæstet paa Muren under Floemaalet, men dog ikke lavere end at den stod tør ved stor Ebbe. – I nærheden saaes ingen slags Skjæl.

Jeg lod nogle Klaser fordele i Glas, hvorpaa jeg fyldte Søevand, som jeg lod regelmæssigen ombytte 3 Gange om Dagen, Morgen, Middag og Aften. Jeg lod derhos nogle Klaser lægge i en Dunk, som jeg nedsenkede i Havnen, og andre lægge i 2 Poser, hvilke jeg lod hænge i Søen indenfor Toldbodens nordre Bolværk, alt for at undersøge Æggene nærmere Udvikling, og at faae Kundskab om hvilket Slags Dyr de tilhørte.

– Den 9de Martii lagde jeg nogle Æg under Microscopet, og fandt dem at indeholde en Figur der saae saaledes ud, som indlagte Tegning Litr. A. udviser. – Heraf sluttede jeg, at Æggene mueligen tilhørte Krageskjæl, *Mytilus edulis*. – Den 12te Martii fandt jeg Æggene i Glassene og Poserne uforandrede, men under Microscopet vist ingen Tydelige Figuren i dem. – Da det fra denne Tid af var vinterkoldt, med Snee og nordlige Vinde, undersøgte jeg ikke Æggene førend d: 28de Martii, paa hvilken Tid der ikke var nogen videre Forandring at see paa dem; end at vare mindre gjenemsigtige, og noget dunkle, især i Midten af hvert Æg. – Omtrent i same Forfatning fandt jeg Æggene henimod Midten af April, da jeg besaae dem; men da jeg igjen den 13. May eftersaae dem vare mange af de i Glassene værende Æg bedærvede, formodentligen fordi der ikke var byttet Vand paa dem i ordentlig Tid. – I nogle af Glassene vare der-

imod nogle Æg tomme og paa Bunden laae smaae bitte Muslinger, ligesom saadanne stode hist og her imellem Æggene. – Af Poserne var Bunden og Siderne fortærede; men oppe i de tilbageværende Dele af Mundingerne sad fast paa lærredet endeel smaae bitte Muslinger, formodentlig Levninger af dem der vare udviklede af Æggene. –

Paa same Tid lod jeg eftersee de Dele af Toldbodmuren hvoraf Rognstykkerne vare tagne. – Det fandtes da, at der endnu samesteds sad endeel Æg, imellem hvilke var en Mængde ganske smaae Muslinger, men tillige andre noget større.

– Jeg samlede nogle Æg og Muslinger saavel af Glassene som af Toldbodmuren, og satte disse i Brændeviin. –

Af Foranstaaende uddrager jeg den Slutning, at den opsamlede Rogn har været Eg af Kraaeskjæl, *Mytilus edulis*, og at de unge Individier af dette Slags, som jeg fandt at vise sig iblant Æggene efter et Par Maaneders Forløb, vare Unger, der vare udviklede af enkelte Æg, samt at Aarsagen, hvorfor ikke flere Unger fremkom, var deels det kolde Vejr, deels at Bytningen af Søevand i Glassene ikke var skeet saa ordentlig, at jo Vandet enkelte Gange er bleven bedærvet, og har hindret Udklækningen. –

Det er imidlertid kun med Mistillid til mine foranstaaende Iagttagelsers Rigtighed at jeg nedskriver dette, da den berømte Fabricius, i *Fauna Groenlandica*, pag 418, under No 417, siger om *Mytilus edulis*: «*Viviparus est: verno enim tempore pullos minutissimos vix capitulo acus maiores, matri simillimos, in cavitate testæ ad cardinem quiescentes sæpe offendi.* –»⁷

i Bergen, har overskriften «Rogn» (fig. 7). Dette er et godt eksempel på Christie som forsker, og særlig den siste setningen er kostelig:

«... *Det er imidlertid kun med Mistillid til mine foranstaaende Iagttagelsers Rigtighed at jeg nedskriver dette, da den berømte Fabricius, i Fauna Groenlandica, pag 418, under No 417, siger om Mytilus edulis: «Viviparus est: verno enim tempore pullos minutissimos vix capitulo acus maiores, matri simillimos, in cavitare testæ ad cardinem quiscentes sæpe offendi».*⁷

Presten Otto Fabricius skrev hele Fauna Groenlandica på latin, så her fikk Christie bruk for latinkunnskapene fra sine studier.

Senere forskning viser at både Fabritius og Christie tok feil: Blåskjell (*Mytilus edulis*) føder ikke levende unger, og de legger ikke eggklaser på steinmurer. Blåskjell gyter eggene ut i de frie vannmasser, hvor eggene befruktes og utvikler seg til mikroskopiske frittsvømmende larver som senere slår seg ned. Men med datidens primitive mikroskoper var nok disse larvene vanskelige å få øye på. Christies forskning var god etter datidens metoder, men hans ærlighet i beskrivelsen av forsøkene gjør at vi nå kan se at han ved jevnlig bytting av sjøvann på eggene samtidig har «forurenset» forsøkene med frittsvømmende, mikroskopiske blåskjellarver som han ikke kunne se med det blotte øye (Christie klager stadig over dårlig syn på denne tiden).

På leting etter bendelormer

Våren 1840 bestemmer Christie seg for å undersøke hvilke dyr som er plaget av bendelorm. Han starter med søk i litteraturen, før han i løpet av året går over til å dissekere over 20 forskjellige fisker, fugler og pattedyr på leting etter bendelormer eller andre innvollsormer, og han lager et seks siders notat om dette.⁸

<https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-b-13.html>

<https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-b-13.html>

En parasitt på øyet til brisling

I et halvannen siders notat, «*Sild, med en Lærnae paa Øjet*»⁹ beskriver Christie et parasittisk krepsdyr (fig. 8) som han vet det latinske navnet på selv om det først ble beskrevet og navnsatt i Frankrike knappe fire år tidligere. Han blir nysgjerrig på hvor uvanlig eller vanlig dette er, og drar to dager på Torget og kjøper en bøtte full av brisling, og trekker sine konklusjoner:

«*Den 11te April 1844 fik jeg af Uhrmager Høgh en Brisling /:*

Fig. 8 | Brisling med en «Lærnæ» på øyet.
Foto: Mees, Jan.

Clupea sprattus :/ som han same Dag havde kjøbt ved Torvet.
– Paa dens ene Øje sad fast en Lærnæ, der var omtrent 2/to/
Tomer lang. – Selve Kroppens Længde udgjorde $\frac{1}{2}$ T, og Ægestok-
kenes /: der begyndte under Bugen :/ $1\frac{1}{2}$ T: . – Kroppenes Farve
var sortebrun og Ægestokkenes lyseblaae. –

Hele Brislingen var kun 4 T: lang, saa at Lærnæens Længde
var halv saa stor som Fiskens. –

Den 13de April f: A: bragte en Bonde fra Bredvigen ved Kjøk-
kelvig, mig en noget større Brisling, med en lige Parasit, der sad
fast ved Øjet. –

Den 12te og 13de s:M: kjøbte jeg ved Torvet en bøtte Brisling
og gjennemsøgte same nøjaktigen, for at finde flere saadanne
snyltedyr. – I hver Bøtte fandt jeg een Lærnæ, siddende fast paa
Bugen af en Brisling. – Antager jeg hver bøtte at have indeholdt
1200 Brisling, slutter jeg af disse 2 Forsøg, at een af 1200 Bris-
linger findes hjemstøgt af saadanne Lærnæer, og at disse fæste sig
snart paa Øjet snart paa Bugen af Fiskens. –

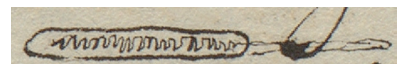
Denne Lærnæ er nok *Lernæonema monillaris*. – Den er
ogsaa, skjøndt meget mindre, funden paa Brislinger i Christia-
niafforden, men kun paa Fiskens Øjne. –>>

Disse observasjonene sier noe om hvor vanlig/uvanlig
dette parasittiske krepsdyret er på Vestlandet, men samtidig
er Christie åpen om sin metode og begrensningene i sin stat-
tistikk. Denne forskningen kan virke banal, men det er mye
annen grunnforskning også. Og det er forskning.

En ukjent manet fra Vågen i Bergen¹⁰

I et fire siders notat beskriver Christie en for ham ukjent
manet. Selv om tegningene han får gjort, ikke er funnet, er
notatet så grundig og nøyaktig at det i dag er uproblematisk
å identifisere maneten. Også her bruker Christie mikroskop

Fig. 9 | Christies skisse av et «aflangt Legeme» i
notatet om «En høyst mærkelig norsk Medusa»

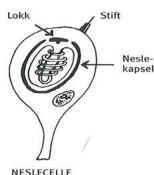

Fig. 10 | Neslecelle i manet som tegnet i dagens fagbøker.

Fig. 11 | Kronemanet (*Periphylla periphylla* Péron & Lesueur, 1810).
Magnus Lundgren Blackwater Photo Group

ved undersøkelsen og beskriver ukjente strukturer, som han tolker:

«*En højt mærkelig norsk Medusa*

Den 13de Januarii 1845 bragtes mig et Søedyr, som same Dags Formiddag var taget levende i Byens Havn, /: paa Vaagen omtrent lige udenfor, Nyekirken :/ hvor det laae svømmende på Vandets Overflade. – Dette Dyr var en Medusa, af et pragtfuldt Udseende. – Paa Oversiden har den en conisk opstaaende, med et Hul af en Pennepoies Tykkelse i Enden forsynet, Top, der er gjennemsigtig som Glas, hvorigjennem en indre smallere, rødbrun, conisk i Enden ganske tilspidset Top er at See. – Spidsen af denne Top ...»

På side 3 beskriver Christie noen «*aflange Legemer*» i huden på tentaklene, som han betrakter gjennom mikroskopet, og tegner inn i notatet (fig. 9). (Se også fig. 10.)

«– Dens Hud saaes i Mikroskopet at være besat med en mængde aflange Legemer indvendigen gjennemskaarne af spiraler, som hos Nogle endog vare forlængede udenfor selve Legemerne /: formodentlig de Redskaber, hvormed Medusen stikker eller brender, da man ved at tage paa den, fornæm Stik eller Svide som af en Nælde.»

Christie skriver til slutt i notatet, som er datert 14. januar 1845:

«Jeg lod strax dette mærkelige Dyr aftegne i naturlig Størrelse og colorere; senere satte jeg det i Spiritus.» (Denne tegningen er ettersøkt i Christies papirer, men ikke funnet.)

Allerede den Omstændighed, at en Meduse hos os svømmer fort i Søens Overflade i Midten af Januar synes mærkelig. – Nærmere Undersøgelser af Kyndige ville forhaabentligen vise om Dyret henhører til en forhen bekjendt eller ubekjendt Slægt eller Art. –»

Maneten Christie beskriver, er en kronemanet, *Periphylla* (Péron & Lesueur, 1810) (fig. 11), som det finnes flere faste bestander av i Norge, f.eks. i Lurefjorden i Lindås.

Marine undersøkelser utenfor Askvoll i Sogn

Ut fra tegninger i «*Yarrells History og british fishes*» fra 1836 får Christie laget noen bunnskraper på begynnelsen av 1840-tallet. Disse bruker han flittig hver sommer når han besøker sønnen, som er sogneprest i Askvoll; og i Christies notater finner vi årlige lister over hvilke dyr han fanger, og hvor han fanger dem (fig. 12).¹¹ Christie er tydelig godt orientert og oppdatert i faglitteraturen og lister opp latinske navn på omtrent alt han finner av smått og stort. De ukjente dyrene plasseres til nærmeste slekt og beskrives (fig. 13).

I flere notater nevner Christie at han har funnet snyltedyret *Echinorhyncus* (på norsk: krassere, fig. 14), og i et halvannen siders notat¹² konstaterer han at denne parasitten, som

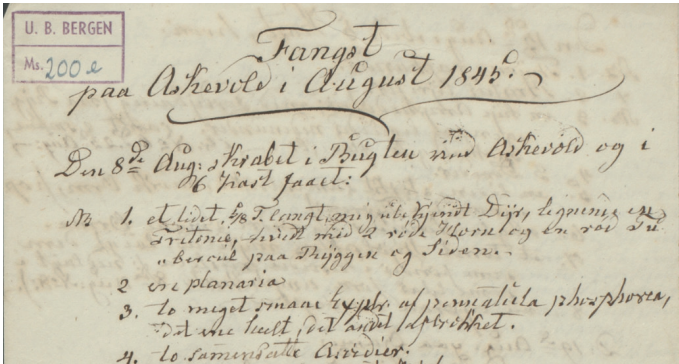

Fig. 12 | Et av Christies notater om bunnskraping i Askvold

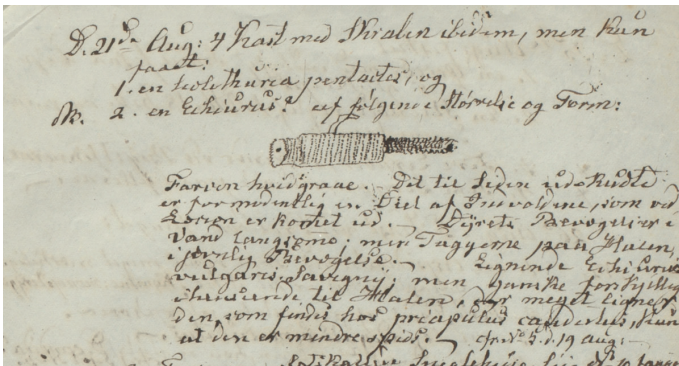

Fig. 13 | Christies notater om bunnskrapefangsten 21. august 1845.

andre har beskrevet på innvollene, også kan finnes utenpå dyr:

«Omenskjonndt man antager, at Entozoerne, til hvis Slægte Echinorhynkerne høre, aldrig findes udenpaa levende Dyr /: Cuvier, The animal Kingdom Vol IV, S.403 :/ har jeg dog 2 Gange fundet en Echinorhyncus udenpaa en Fisk, nemlig i Septbr: 1843 paa Nakken af en Vitting /: gadus merlangus :/ som jeg fiskede ved Askvold, og i Debr: F: A: paa Ryggen af en Sej /: gadus virens :/ som var kjøbt paa Torvet i Bergen. – Om det første Tilfældes Virkelighed overbeviste jeg mig selv, da jeg nøje betragtede denne Parasit medens den sad fast paa Vittingen, og jeg selv tog den løs fra Fisken, i hvis Nakke den havde gjort et Saar ved at bide sig fast der. – Om Virkeligheden af det andet Tilfælde har jeg ingen Grund til at tvivle, ...»

I et annet notat¹³ ser vi hvordan Christie holder seg orientert om nyheter innenfor naturvitenskap rundt om i verden, men at stoffet leses med et kritisk blikk, ut ifra hans konkrete forskningserfaring:

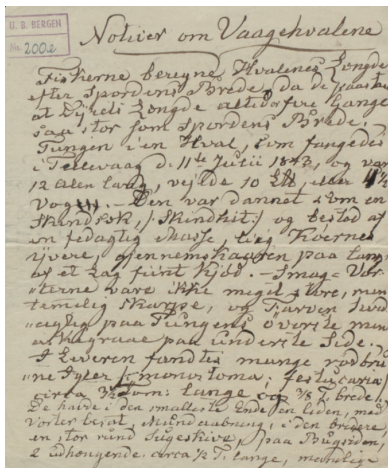
«Sverdfisken, farlig for Skibe.

I Froriep's Notizen für Natur- und Heilkunde, 24:ter Bd., for 1844, No.633, S. 264, indeholdes Extract af Caledonian Mercury, hvori anmeldes, at en fra Vestindien til Liverpool gaaende Brig i Søen fik en betydelig Læk, som, da Fartøyet maatte løbe ind til

Fig. 14 | Krassere, en parasitt på fisk. Foto fra Store norske leksikon.

Fig. 15 | Et av Christies mange notater om hval-disseksjoner.

Jamaica og der undersøgtes, blev befunden at være det tilføyet af en Sværdfisk, hvis avbrækkede Sværd sad fast i Fartøyet, 6 Tom. Langt, 1½ T. tykt, og bestaaende af fast Been. – Et længere Stykke stod ogsaa fast i Skibet. –

Mon der ikke i ovenstående Anmeldelse skulde været taget feil af Narhvalen og Sværdfisken? – Den Første er saa stor, at den godt kunde give saa stærk Modstand, at dens Horn kunde trænge sig langt ind i Skibstømeret, og dens Horn er affast Been, hvorimod Sværdfisken, som en liden Fisk, neppe kunde gjøre en saa stærk Resistens, ligesom dens Sværd heller ikke bestaaer af compact Been, men er af en aaben, poreus Beenmaterie. – >>

Christies hvalforskning

I en lang rekke notater beskriver Christie sin forskning på hval gjennom minst 14 år, særlig på parasitter i forskjellige organer i hval. I første halvdel av 1800-tallet fanges det jevnlig hval i forskjellige hvalvåger på Sotra, og fiskerne der vet at deler av hvalene kan omsettes i penger (og brennevin (til konservering!)) hvis man kontakter muséet og Christie i Bergen. Så flere ganger for året kjøper Christie skjeletter, innvoller og hvalfostre, som han får bragt til Bergen for nærmere undersøkelser. Det er mye vågehval, som er 7 til 10 meter lange og veier 6 til 9 tonn, så det er store volumer Christie dissekerer.^{14, 15 og 16}

11. juli 1843 fanges det for eksempel en vågehval i Telavåg, og Christie dissekerer og beskriver tungen, tarmsystemet, leveren og galleblæren (fig. 15). Videre beskriver han snyltedyrene han finner i organene, og lager detaljerte tegninger (fig. 16) (tegningene ble først funnet i Manuskriptsamlingens arkiv våren 2022):

«Noticer om Vaagehvalene»¹⁴

Fiskenne beregne Hvalenes Længde efter Spordens Brede, da de paastaar at Dyrets Længde altid er fire Gange saa stor som Spordens Brede. –

Tungen i en Hval, som fangedes i Tellevaag d: 11te Julii 1843, og var 12 Alen lang, vejede 10LM, eller 1½ Vog. – Den var dannet som en Skindsæk, /: Skindhit /: og bestod af en fedagtig Masse, liig Køernes yuere, gjennemskaaren paa langs af et Lag fiint Kjød. – Smag-Vorterne vare ikke meget store, men temelig skarpe, og Farven hvidagtig paa Tungens overste, men ere Kegraae paa underste Side. – I Leveren fandtes mange rødbrune Igler /: *Monostoma festucaria* /: circa 3½ Tom: lange og 3/8 T. Brede. – De havde i den smalleste Ende en liden, med Vorter besat, Mundaabning, i den bredere en stor rund Sugeskive paa Bugsiden, 2 udhængende, circa ½ T. lange, mandlige Lemer, og tæt ved disse, 2 quindelige, et ved hvert mandlige. – >>

I løpet av de to neste årene kjøper Christie åtte hvalskjeletter med innvoller:

«*Vaagehvalen*»¹⁵

Den 23de April 1845 blev i Kaartvedtpolden i Fjeld Præstegjeld og Sartors Skibrede i Nordhordlehn indstængt en Vaagehval, som dræbdes d: 25de s.M. og befandtes at være en Hval-Oxe /: en Hanhval :/ afomtrent 13 Alens Længde.

Jeg tilkjøbte mig, for 10 Spdr. og nogle Potter Brændeviin, Skjelettet /: Underkæberne undtagne, hvilke forud af Fangerne vare solgte :/ og modtog dette den 26de April, tilligemed Indvolterne. –

I Maven fandtes, foruden en stor Mængde af de sædvanlige Indvoldsorme, en del ufortærede Hovedbeen af en Fisk, maaske Steenbid, da Benene vare meget tykke eller stærkbyggede. – I Leveren fandtes ligeledes en Mængde af de sædvanlige Lever-Igter. – Bemeldte Snyltedyrr satte jeg i Spiritus, og Fiskebenene lod jeg opbevare efter at de vare rensede. –

Tilforn har jeg aldrig i Vaagehvalens Mave fundet andre Been end af Sild og maaskee andre Smaafiske. – Da de nu fundne Fiskebeen vare temelig store og stærkbyggede, tyder dette hen paa, at Vaagehvalen ogsaa ernærer sig af større Fiske, hvilket er en mig tilforn ubekjendt lagttagelse. – Lægen Joh: Koren har lovet at gaae mig tilhaande med nærmere Undersøgelse og Oplysning om, hvilken Fiskeart de bemeldte Beene have tilhørt. – ...»

Christies forskning

Den foran beskrevne forskningen av Christie er ikke av det mest avanserte slaget, men ganske typisk for denne tids-epoken, hvor man prøvde å få oversikt over hvilke dyr som finnes langs Norges kyst, og hvilket samspill det er mellom dem. Og jeg mener det er ganske imponerende når man ser det i sammenheng med at han samtidig fysisk bygget opp et stort museum, overveiende for private midler, og samlet på et vidt spekter av objekter. Christie var nysgjerrig på alt, samtidig som han prøvde å systematisere samlingene: oldsaker, kirkeinventarer, kunst, mineraler, «petrefacter» (fossiler), mynter, pergament-brev, husholdnings-, jordbruks-, og fiske-redskaper, gamle møbler, etnografiske gjenstander, insekter, pattedyr, fugler, fisker, «concylier» osv.

I de fleste forskerkretser i Skandinavia ble Christie betraktet som naturforsker i sin samtid: Han korresponderte med og besøkte et stort antall vitenskapsmenn, og Bergens Museum ble besøkt av naturforskere fra Sverige, Danmark og Christiania. Christie ble invitert til de Skandinaviske Naturforsker møtene i København i 1840 og i Christiania i 1844 (fig. 17).

I sin hvalforskning hadde Christie et årelangt samarbeid med professor Eschricht (1798–1863) i København. Da Bergens Museum i 1848 ble besøkt av professor Nilsson (1787–1883) fra Lund og professor Boeck (1798–1877) fra

Fig. 16 | «Nedenstaaende og indlagte Tegninger ere af en *Monostoma festucaria*, funden i Leveren af en Vaagehval, Balænopter, fanget i Tellevaag, Sunds Præstegjeld, Den 11te Julii 1843.»

S. T.

Herr *Stiftsmand V. F. R. Christie,*
C. N. O.,

Paa det skandinaviske Naturforskelskabs Vegne give vi os herred den Ære at indbyde
H. Stiftsmanden til at deeltage i dets til Afholdelse her i Staden berammede
Møde, der begynder førstkommande 12 Juli og slutter den 18 s. M.

Heis De maatte ville bære Mødet med Deres Nærværelse og ønske Logis besørgede ved os,
tillade vi os at udbede os, om muligt, derom underrettede inden Midten af Juni.

Christiania den 16 Mai 1844.

J. J. J.

Første Ordfører.

K. K.

Anden Ordfører.

M. M.

Secretair.

Fig. 17 | Christie inviteres til «Det skandinaviske Naturforskelskab»s møter både i København i 1840 og i Christiania i 1844.

Christiania, hadde Christie laget seg to lister, hver på rundt 50 punkter, over temaer han ønsket å diskutere med profesorene.¹⁷ og ¹⁸ Listene henviser til notatene han hadde gjort om bl.a. salper, krabber, rogn, bendelorm, parasitt på øyet til brisling, *Echinorhynchus* og hvalforskning opp gjennom årene.

Mulige årsaker til at Christie i ettertiden ikke ble ansett for å være en forsker/vitenskapsmann

En av årsakene til at Christie i ettertiden ikke ble ansett for å være en forsker/vitenskapsmann, kan være at «*Det Bergenske Musæum*», som ble startet og drevet for private midler, utover på 1830-tallet begynte å sondere mulighetene for å få statlige bevillinger. I visse kretser ved Universitetet i Christiania vekket dette dyp bekymring, da de fryktet at dette kunne medføre økonomisk stagnasjon eller reduserte bevillinger til Universitetet. Og én taktikk var å redusere «*Det Bergenske Musæums*» betydning: Dikteren/forfatteren (og opprinnelig bergenser) Johan Sebastian Welhaven, som var aktiv i universitetskretsene i Christiania, skrev til sin svoger, naturforsker og prest Michael Sars 20. august 1835 og karakteriserte muséet i Bergen som: «... en ganske simpel snurrepiberisamling ...», og de som drev muséet som: «... tre, fire dilettanter og en hob forføngelige handelsmænd ...» som «... nu mere sig og kokettere med skatte der for dem mangle deres egentlige betydning».¹⁹ (Dikteren/forfatteren Johan Sebastian Welhaven avbrøt sin påbegynte presteutdannelse, og kunne vel

også kalles en dilettant da han i 1843, uten fullført akademisk utdanning, ble ansatt som lektor i filosofi ved Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania?)

Denne nedlatende innstillingen til muséet i Bergen holdt seg lenge ved universitetet i Christiania, for i 1910 skrev Fridtjof Nansen (som selv hadde fått sin naturfaglige skoleing ved Bergens Museum, og tidligere rost den opp i skyene²⁰): «... Denne virksomheten i Bergen fremstår som mer og mer farlig for landets videnskabelige liv» ... «Men jeg kjender de folk, de er nu engang hanseater og handelsmænd – foruden dilletter.»²¹

Dette ble skrevet i sammenheng med at Nansen ønsket å etablere et nordisk havforskningssenter ved Universitetet i Christiania.

En annen årsak til at Christie i ettertid ikke ble anerkjent som forsker, kan være at Christie publiserte minimalt av sin naturvitenskapelige forskning. Antakelig var han fornøyd når han hadde funnet ut av det han lurte på, og notert det ned – og han prioriterte ikke publisering blant alle de mangfoldige oppgaveutfordringene han ønsket bruke arbeidskreftene sine på. Vi har også eksempler på at han generøst overlot sitt innsamlete materiale til andre, som publiserte i sitt navn (Eschricht i København, von Düben, Koren, Danielssen). Og som ubestridt preses ved Bergens Museum lå han ikke under for noe «publish or perish»-syndrom.

En tredje årsak kan være at senere historieskrivere har lagt sin samtids syn på forskerkvalifikasjoner til grunn, og ment at Christie, som jurist, hadde en manglende forskerutdanning. Men en juristutdanning gir mange av de samme kvalitetene som en naturforskerutdanning: ærlighet og redelighet, kritisk vurdering, logisk og systematisk tenking, latinkunnskaper osv. Og en mengde naturvitenskapsmenn på 1700- og begynnelsen av 1800-tallet hadde en lignende bakgrunn: De tok utdanning som leger, prester og jurister for å ha et yrke å leve av (kalt «brødstudium»), mens deres egentlige interesse var naturvitenskap, men her var det få stillinger ved universitetene. Michael Sars (som senere ble professor i zoologi), P.W. Deinboll og Peter Stuwitz tok cand. theol.-utdanning samtidig som de kastet seg over naturstudier. Zoologiprofessor Nilsson i Lund var også prest. Fra 1700-tallet kan vi nevne naturforskerne Gunnerus, Strøm, Fabritius og Pontoppidan (med «Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie» i 1752), som alle var prester eller biskoper.

Johan Koren, D.C. Danielsen og Armauer Hansen ved Bergens Museum utdannet seg først til leger. Det samme gjorde zoologiprofessor Boeck i Christiania. Det er også påstått at det ikke var noen fullgode naturvitenskapelige utdanninger ved universitetene i Skandinavia på denne tiden; de hadde fokus på utdanning av prester, leger og jurister.

Christie utdannet seg til naturforsker på samme måte som professor Michael Sars: ved selvstudium, lesing av den faglitteraturen som fantes, og utstrakt kontakt med andre naturvitenskapsmenn. Christie var iherdig, systematisk og naturvitenskapelig belest og oppdatert. Christie var faglig beskrivende, naturvitenskapelig resonnerende og ærlig, og har, med latinske artsnavn, en imponerende oversikt over dyrefaunaen på Vestlandet.

Christie samlet ikke for å lage et kuriositets-kabinett, han samlet for å se likheter og forskjeller, systematisere og prøve å vise et system i naturens mangfoldighet.

I en tid uten fotoapparater eller digitale databaser må det også karakteriseres som grunnforskning å bygge opp store, systematiske, fysiske samlinger, som det igjen kunne forskes på, særlig for å beskrive nye arter.

NOTER

- 1 Christies papirer: <https://marcus.uib.no/search/?q=christies%20papirer>
- 2 Jordåen, Runar. 2014. *Wilhelm F.K. Christie. Presidenten*. Fotnote 152, side 429. Bergen: Fagbokforlaget
- 3 Bergensposten (avis) 7. og 11. juli 1867
- 4 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-092.html>
- 5 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-023.html>
- 6 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-014.html>
- 7 Anvender vi «Google translate» på teksten, får vi: «Den lever raskt: for om våren har de minste ungene, knapt større enn nålekapitlet, mest lik moren deres, jeg har ofte snublet i leirens hulrom mens jeg så på hengslene.» I en naturvitenskapelig kontekst blir det noe slikt som: «*De er viivipare (føder levende unger), for om våren har jeg kommet over knappendlsbode-store unger, lik sin mor, i skjellenes hulheter mens jeg har studert (skjellenes) hengsler.*»
- 8 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-b-13.html>
- 9 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-045.html>
- 10 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-127.html>
- 11 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-088.html>
- 12 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-133.html>
- 13 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-a-19.html>
- 14 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-001.html> + [ubb-ms-0285-07a-023a](https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0285-07a-023a) + [ubb-ms-0285-07a-023b](https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0285-07a-023b)
- 15 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-004.html>
- 16 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-013.html> <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-010.html> <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0200-e-007.html>

- 17 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0394-05.html>
- 18 <https://marcus.uib.no/instance/manuscript/ubb-ms-0394-06.html>
- 19 Skavlan, Olaf (1892): *Henrik Wergeland – afhandlinger og brudstykker*. Bilag nr. 3. Brev fra J. S. Wellhaven til præsten Sars. Aschehougs forlag.
- 20 Bergens Tidende 04.09.1896. Tale Fridtjof Nansen holdt på Bergens Museum: «...Her i disse Haller har jeg gaaet i næsten sex Aar, og jeg ved meget vel, hvad jeg skylder de Mænd, under hvem jeg fik arbejde. Her blev min videnskabelige Uddannelse grundlagt, og jeg haaber at faa vende tilbage til den Videnskab, som jeg her forlod. ... dernæst takker jeg Hr. Armauer Hansen, der lede mine første famlende Forsøg paa Mikroskopiens vanskelige Omraade; takker Hr. Herman Friele og allesammen. ... Jeg takker for den Frihed, jeg her fik, for min Uddannelse og den videnskabelige Tankegang, der fødte Nordpols-expeditionen. Jeg drikker paa Museets Held – Bergens Museum som et af de aller vigtigste Led i vort videnskabelige Liv.»
- 21 UBB-Ms-2080-I-30-1. Brev fra Fridtjof Nansen til Bjørn Helland-Hansen

KILDER

- Christies papirer: <https://marcus.uib.no/search/?q=christies%20papirer>
- Haaland, Anders. 1996. Bergen Museums historie 1825–1945. I: Astrid Forland og Anders Haaland, red. Universitetet i Bergens historie, bind 1. Bergen: Universitetet i Bergen
- Holmboe, Jens. 1929. *President Christie som naturforsker*. I «NATUREN» nr. 4, side 97-107.
- Jordåen, Runar. 2014. *Wilhelm F.K. Christie. Presidenten*. Bergen: Fagbokforlaget
- Steen, Sverre. 1945. Wilhelm Fridmann Koren Christie. I: H. Beyer, red. *Fra Christie til Nordahl Grieg: XIII Bergenske kulturpersonligheter*, s. 13–50. Bergen: Eide.
- Universitetsbiblioteket. 2021. <https://marcus.uib.no/exhibition/nansen-og-bergenserne/bergen-museum>

Helge Jensen
Pensjonert førsteamanuensis
helgejens2@gmail.com